

Орловська Н. О.,

аспірантка економічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЕКОНОМІЧНІ КРИЗИ: АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ З УРАХУВАННЯМ ЗБІГУ ЦИКЛІВ РІЗНОЇ ПЕРІОДИЧНОСТІ

Розглянуто проблему коливань економічної активності. Досліджено процес збігу циклів різної періодичності. Проведено порівняння прогнозів щодо розвитку світової економіки.

Ключові слова: економічна криза, світова економіка, цикл Кітчина, цикл Жюгляра, цикл Кузнеця, цикл Кондратьєва, коливання ділової активності, прогноз.

Економічний стан будь-якої країни можна охарактеризувати періодичними підйомами і спадами (вершина, спад, криза, підйом). Досвід світової практики показує, що для існування ринкової економіки характерна циклічність з кризами, що постійно повторюються.

Циклічність є загальною формою руху природи і суспільства. На відміну від природних циклів, де зміна обов'язково відбувається в один і той же час, циклічність у соціально-економічному розвитку суспільства має менш виражений і більш суперечливий характер. Причому, якщо в природі істотні зміни в циклічності відбуваються протягом тисячоліть, то в розвитку суспільства тривалість циклів, їх характер може змінюватися за досить короткий проміжок часу.

Метою статті є виявлення та аналіз явища збігу економічних циклів різної тривалості на прикладі економічної кризи 2008–2009 рр. і порівняння прогнозів подальшого розвитку світової економіки.

Проблема циклічності ґрунтовно досліджена як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями (Р. Лукас, П. Самуельсон, У. Мітчелл, В. Геєць, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер, А. Гальчинський, Ю. Яковець, Дж. Кейнс, А. Бернс, С. Мочерний, В. Іноземцев, С. Глазьев, Е. Хансен, К. Маркс, С. Кузнець, Дж. Стігліц, Х. Мінські, Н. Рубіні та ін.).

- Економічні цикли характеризуються такими важливими показниками:
- амплітудою коливань (максимальна різниця між найбільшим і найменшим значеннями показника протягом циклу);
 - тривалістю циклу (період часу, протягом якого відбувається одне повне коливання ділової активності).

Між усіма типами економічних циклів існує взаємозв'язок. Довгі хвилі вбирають у себе більш короткі. Якщо короткі економічні цикли потрапляють на фазу підйому довгої хвилі, то їх власна фаза підйому подовжується, а якщо короткі цикли виявилися на фазі спаду довгої хвилі, то їх фази кризи та депресії будуть тривалішими¹.

¹ Замулин О. Концепция реальных экономических циклов и ее роль в макроэкономической теории / О. Замулин // Вопросы экономики. — 2006. — № 1. — С. 144–153.

Для макроекономічного аналізу досить цінним є уявлення про циклічні коливання, що відображаються у вигляді графіків, оскільки таким чином можна передбачати критичні точки – перетин економічних циклів різної періодичності.

Восени 2008 р., відразу після початку кризи, А. Айвазов та А. Б. Кобяков написали статтю “М. Кондратьєв, як дзеркало кризи”, в якій детально пояснили її причини і механізм формування, а також імовірні наслідки для світової економіки найближчим десятиліттям. А через рік науковці А. А. Акаєв, В. І. Пантін та А. Айвазов, спираючись на теорію М. Д. Кондратьєва, розробили графік вірогідного розвитку економіки до 2020 р. (рис. 1).

Відповідно до цього графіка світовий ВВП, що коливався до 2008 р. навколо пунктирної лінії, позначеної $Y^{(0)}$, різко впав, змінивши картину розвитку світової економіки. Спади та підйоми на цьому графіку – це не довільно зображені криві, а ретельно прораховані фактори зміни світового ВВП. Річ у тім, що приблизно раз на півстоліття входження у фазу падіння відразу чотирьох економічних циклів різної тривалості збігаються в часі і виникає ефект резонансу. Так у 2007–2008 рр. з’явився ефект резонансу, коли в економічних циклах Кітчина, Жюгляра, Кузнеця і Кондратьєва майже одночасно були зафіксовані верхні пікові точки розвитку і почалася фаза спаду.

Цикли Кітчина – це короткострокові економічні цикли з характерним періодом 3–5 років, відкриті в 1920-ті роки англійським економістом Д. Кітчаним. У межах циклу Кітчина відбуваються порушення і відновлення ринкової рівноваги попиту та пропозиції товарів на ринку, яким відповідають визначений рівень і співвідношення ринкових цін. Рівновагою

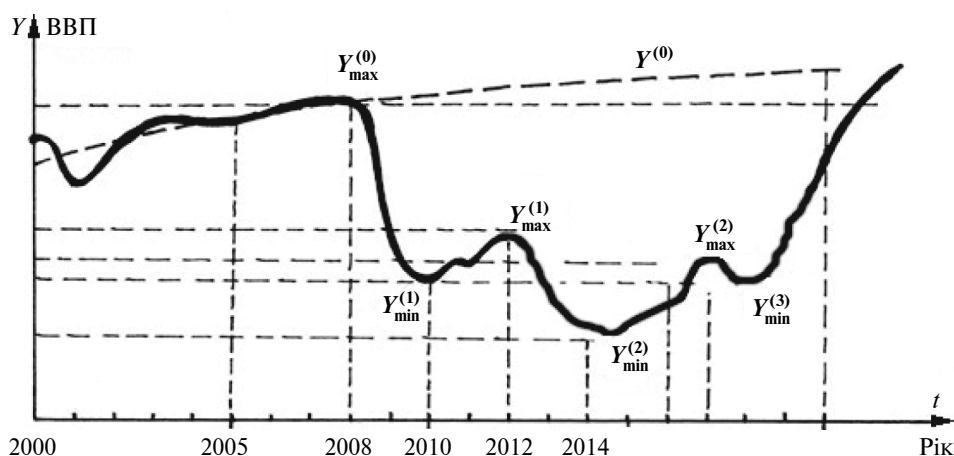

Рис. 1. Імовірний розвиток економіки за прогнозами А. Айвазова, А. Акаєва та В. Пантіна

Джерело: Айвазов А. А. Новый мировой кризис начнется в 2012 году! / А. А. Айвазов // Forum.msk.ru. – 2011. – 6 марта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forum.msk.org/material/fpolitic/5690916.html.

першого порядку М. Д. Кондратьєв називав рівновагу на ринку, що досягається в циклі Кітччина. Нинішній спад циклу Кітччина проявився в різкому падінні світового попиту на більшість товарів, унаслідок чого в нижній його точці в 2009 р. обсяг світової торгівлі, за даними СОТ, зменшився на 12 %.

Цикли Жюгляра – це середньострокові економічні цикли з характерним періодом у 7–11 років, названі на честь французького економіста К. Жюгляра, який одним з перших їх описав. На відміну від циклів Кітччина, в межах циклів Жюгляра спостерігаються коливання не просто в обсягах товарів і товарно-матеріальних запасів на складах продавців та виробників, а й у рівнях завантаження наявних виробничих потужностей, зростанні безробіття, а також зменшенні обсягів інвестицій в оновленні активної частини основного капіталу. Входження в рецесію циклу Жюгляра ознаменувалося вагомим зниженням у 2008–2009 рр. завантаження виробничих потужностей, різким зростанням безробіття і значним падінням темпів оновлення основного капіталу.

Цикли Кузнеця – це економічні цикли з характерним періодом приблизно в 20–22 роки. Були відкриті в 1930 р. лауреатом Нобелівської премії С. Кузнецем, який пов'язував ці економічні цикли з демографічними процесами і відповідними змінами в обсягах будівництва, тому назвав їх “будівельними”. Сьогодні цикли Кузнеця розглядаються в ширшому аспекті – як інфраструктурні. Крім того, великі цикли цін на нерухомість збігаються з циклом Кузнеця. Спад в циклі Кузнеця в 2007–2008 рр. проявився в іпотечній кризі й різкому скороченні обсягів будівництва в житловій, виробничій та інфраструктурній сферах розвинутих країн, а також падінням цін на житло.

Великі економічні цикли Кондратьєва (К-цикли) тривають 40–50 років і складаються з двох хвиль – підйому і спаду. Проаналізувавши деякі макропоказники країн Західної Європи та США з 1790 по 1920 р., М. Д. Кондратьєв передбачив Велику депресію 1930-х років, відмову від еквівалента долара і кризи початку 1970-х років та виокремив п'ять великих циклів:

- I цикл – з 1779 до 1841–1843 рр. (фаза зростання – до 1814 р.; спаду – з 1814 до 1841–1843 рр.);
- II цикл – з 1844–1851 до 1890–1896 рр. (фаза зростання – до 1870–1875 рр.; спаду – з 1870–1875 до 1891–1896 рр.);
- III цикл – з 1891–1896 до 1929–1933 рр. (фаза зростання – до 1914 р., спаду – до 1929 р.);
- IV цикл – з 1929–1933 (можливо, до кінця 1930-х років) до 1973–1975 рр. (можливо, до 1981 р.); найвища поворотна точка припадає на початок 1950-х років;
- V цикл – з 1973–1975 до (прогноз) 2010–2015 рр.; найвища поворотна точка припадає на середину 1990-х років.

У 2008 р. світова економіка увійшла в хвилю занепаду шостого К-циклу, в процесі якої відбулося формування нового (шостого) технологічного укладу, що ґрунтується на нано-, біо- та інших найновіших технологіях, без розвитку яких подальше зростання світової економіки неможливе. Але М. Д. Кондратьєв попереджував, що “середні цикли (Кітччина, Жюгляра,

Кузнеця), які припадають на період спаду великого циклу, мають характеризуватися особливою тривалістю і глибиною рецесій, стислістю і слабкістю підйомів”².

Всі ці цикли мають різну тривалість і досягають найнижчих точок падіння через різні проміжки часу, тому після першого резонансного падіння вони починають працювати в антифазі, і після синхронного падіння ми маємо не якийсь однорідний процес, а суму коливань різної частоти, амплітуди і напрямків. До 2008 р. світовий ВВП коливався навколо пунктирної лінії, позначеної на графіку $Y^{(0)}$, але фінансова криза призвела до падіння масового попиту і скорочення споживання. Все це, у свою чергу, зумовило масштабне скорочення світового виробництва.

Високий рівень безробіття, незадовільне завантаження виробничих потужностей, відсутність достатнього кредитування реального сектору економіки і різке скорочення вкладень в оновлення основного капіталу свідчать про те, що в рамках циклу Жюгляра світова економіка перебуватиме в депресії як мінімум до 2013–2014 рр. У циклі Кузнеця світова економіка досягне найнижчої точки падіння не раніше 2017–2018 рр., про що свідчать відсутність зростання в будівельній індустрії, низький попит та падіння цін на житло. Депресія в циклі Кузнеця продовжуватиметься до 2018–2019 рр., коли в циклі Жюгляра почнеться нова фаза кризи. У циклі Кондратьєва хвиля спаду закінчиться не раніше 2018–2020 рр, коли буде сформовано новий технологічний устрій³.

Після 2015 р., за рахунок підйому в циклах Кітчина і Жюгляра, але на фоні депресії в циклах Кузнеця і Кондратьєва, почнеться поживавлення світової економіки. Але в 2017–2019 рр. очікується нова серйозна криза, пов’язана з переходом циклів Кітчина і Жюгляра в новий спад, хоча в циклах Кузнеця і Кондратьєва відбудеться повільне поживавлення. І тільки з 2020 р., коли в циклах Кузнеця і Кітчина почнеться підйом і сформується кластер базових інновацій шостого технологічного укладу, світова економіка перейде на хвилю підйому К-циклу. Після 2025 р., коли підйом настане і в циклі Жюгляра, світ перейде до стабільного зростання на базі нового технологічного укладу, основу якого, на думку академіків А. А. Акаєва і В. А. Садовничого, становитимуть: “комп’ютерні технології, біотехнологія і генна інженерія, мультимедіа, включаючи глобальні інтелектуальні інформаційні мережі, надпровідники і екологічно чиста енергетика”⁴.

Американський економіст Н. Рубіні вважає, що нова світова криза вже починається. На фоні економічного послаблення в США, зоні євро та Ве-

² Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения / Н. Д. Кондратьев ; ред. кол. Л. И. Абалкин и др. ; сост. В. М. Бондаренко, В. В. Иванов, С. Л. Комлев и др. — М. : Экономика, 1993. — 542 с.

³ Айвазов А. А. Новый мировой кризис начнется в 2012 году! / А. А. Айвазов // Forum.msk.ru. — 2011. — 6 марта [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.forum-msk.org/material/fpolitic/5690916.html.

⁴ Садовничий В. А. Знание и мудрость в глобализирующемся мире / В. А. Садовничий // IV Российский философский конгресс “Философия и будущее цивилизации”, 24 мая 2005 г. : тезисы докл. — М., 2005.

ликобританії він припускає, що 2013 р. стане піком кризи. На його думку, ймовірність обвалу економік розвинутих країн дорівнює 60 %. Н. Рубіні дає рекомендації щодо відновлення світової економіки не через п'ять років, а вже сьогодні. У короткостроковій перспективі вона потребуватиме термінового вжиття стимулюючих заходів⁵.

Аналітики інформаційно-аналітичної служби групи компаній “ВСЕ” прогнозують, що світову економіку очікує затяжна депресія, часові межі якої визначаються інтервалом з 2010 по 2018 р. Фаза депресії на хвилі спаду довгого циклу Кондратьєва супроводжуватиметься проміжними циклічними кризами – Жюгляра і Кітчина.

Переходу до фази поживлення хвилі зростання шостого К-циклу (після 2018 р.) передуватиме криза 2016–2017 рр. (спад наступного середньострокового циклу Жюгляра). У 2013 р. можуть з'явитися наслідки масштабних державних вливань в економіку на фазі спаду короткострокового циклу Кітчина⁶.

На рис. 2 показано часові межі завершальної фази депресії п'ятого К-циклу і прогнозні характеристики шостого К-циклу. Представлено тіль-

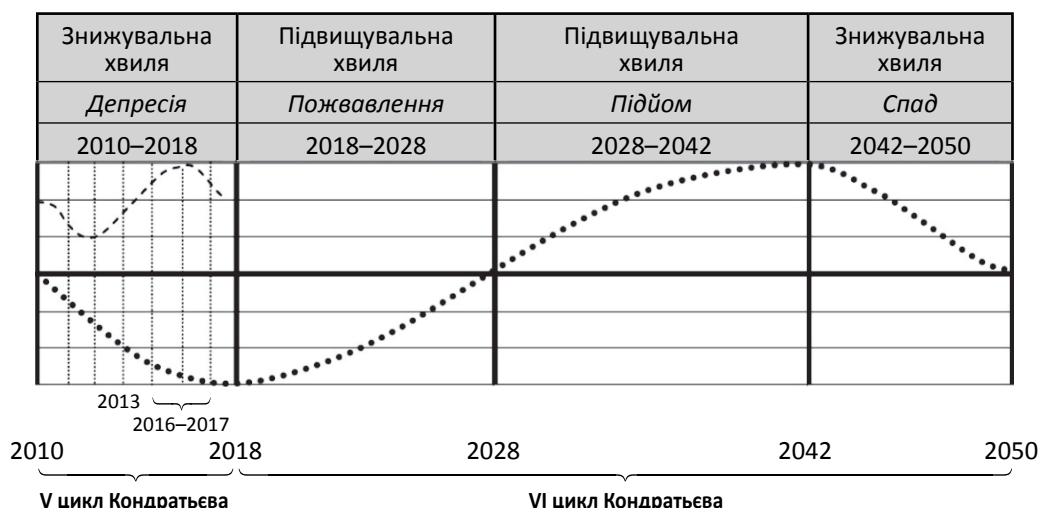

Рис. 2. Прогноз розвитку світової економіки за версією інформаційно-аналітичної служби групи компаній “ВСЕ”

Джерело: Серєда В. В. Взгляд на современные социально-экономические и инновационно-технологические перспективы / В. В. Серєда, С. А. Шеметов, Г. Н. Бондарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseswit.com.ua/data/upload/file/100922-1.pdf>.

⁵ Котов А. Рубини: новый кризис начнется уже в 2012 году / А. Котов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rbcdaily.ru.

⁶ Серєда В. В. Взгляд на современные социально-экономические и инновационно-технологические перспективы / В. В. Серєда, С. А. Шеметов, Г. Н. Бондарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vseswit.com.ua/data/upload/file/100922-1.pdf>.

ки узагальнюючу лінію (тренд) траєкторії циклу Кондратьєва і циклу Жюгляра, без урахування впливу коротко- та середньострокових циклів.

У підсумку варто зазначити, що фаза підйому довгого циклу, як правило, триваліша, ніж фаза спаду, і складається зазвичай з 2–3 середніх хвиль, у той час як фаза спаду – з 1–2 середніх хвиль. Будь-яка середня хвиля складається з 2–4 коротких хвиль.

Характер середніх і коротких економічних циклів значною мірою визначається тим, в якій фазі довгого циклу перебуває економіка: у фазі підйому періоди зростання триваліші та інтенсивніші, тоді як періоди спаду короткострокові й слабкі; у фазі спаду – навпаки. Ця особливість коливань економічної кон'юнктури підтверджує той факт, що при побудові прогнозу коротких бізнес-циклів і розробленні методик такого прогнозування нам необхідно враховувати більш довгострокові тенденції; з огляду на це аналіз і прогнозування ділових циклів варто починати з визначення поточної фази циклу Кондратьєва.

Приблизно в 2014–2015 рр. можливі великі економічні потрясіння в Європі та Америці, які характеризуватимуть собою закінчення довгого циклу.

За прогнозами А. Айвазова, друга криза хвилі занепаду шостого К-циклу очікується в 2012–2015 рр., коли цикли Жюгляра, Кузнеця і Кондратьєва перебуватимуть ще в стані депресії, а цикл Кітчина знову увійде у фазу рецесії.

Таким чином, у наступному десятиріччі світова економіка переживе дві кризи та пожвавлення між ними, тоді як експерти групи компаній “ВСЕ” вважають, що занепад розтягнеться з 2012 по 2018 р. Прогнози світових економістів збігаються у тому, що криза неодмінно станеться, та після 2020 р. розпочнеться нова хвиля піднесення.